

SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRAS DEĞERLERİMİZİ YAŞATAN İNSAN HAZİLERİNE BİR ÖRNEK EMİNE ÖZKAN VE BEZ DOKUMA SANATI

THE ART OF CLOTH WEAVING WITHIN THE SCOPE OF INTANGIBLE CULTURAL HERITAGE AND EXAMPLE FOR LIVING HUMAN HISTORY
MASTER TEACHER EMİNE ÖZKAN

Murat CEYLAN

Aksaray Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Bilgiler Eğitimi Bilim Dalı,
muratceylan7242@gmail.com
Ankara / Türkiye
ORCID: 0000-0002-1991-7287

Dr. Öğr. Üyesi Semra KILIÇ KARATAY

Aksaray Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi, Resim-İş
Öğretmenliği, semra.kilic@hotmail.com
Aksaray / Türkiye
ORCID: 0000-0002-0773-5021

Özet

Hayatta kalma ve var olma dürtüsü diğer varlıklardan farklı olarak insanoğlunu her zaman bir topluluk halinde yaşamaya itmiştir. Bu zorunluluk zamanla her toplumun kendi kimliğini inşa etmesine sebebiyet vermiş ve bunu sonraki kuşaklara aktarma refleksi kültürü ve buna bağlantılı olarak kültürel mirasın varoluşuna zemin sağlamıştır. Bu bakımdan kültür ana başlığı altında önemli bir yeri bulunan somut olmayan kültürel miras, toplumların varoluş genetiğinin en önemli unsurlarından biridir.

Özellikle el sanatları geleneğiyle somutlaştırabileceğimiz bu mirasın sonraki kuşaklara aktarımında birer öğreticiden çok daha fazlası kimlik taşıyan usta öğreticilerin misyonu çok daha ayrıcalıklı bir konumdadır. Unutulmaya yüz tutmuş el sanatlarının araştırılması ve yaşatılması adına bu sanatları icra eden kişilerin biyografik incelemesinin yapılması kültürel anlamda büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda çalışmanın konusunu, unutulmaya yüz tutmuş el sanatlarında biri olan bez dokuma sanatı ve bu sanatı yaklaşık 30 yıldır icra ederek kursiyerlerine öğretmeye devam eden Emine ÖZKAN'ın biyografik araştırması oluşturmaktadır. Araştırmada ilk başta Somut Olmayan Kültürel Miras çerçevesinde literatür taraması yapılmıştır. Daha sonra bu bilgiler doğrultusunda Ankara Polatlı Halk Eğitimi Merkezi'nde kurulmuş dokuma tezgâhlarında yıllardır usta öğretici olarak görev yapan Emine ÖZKAN'ın hayatı, bez dokuma el sanatı ile nasıl tanıştığı, bu sanatın nasıl yapıldığı ve günümüze yansıyan geleneksel el sanatları örneklerinin neler olduğu hakkında araştırma yapılması amaçlanmıştır.

Geçmişten günümüze varlığını sürdüren bu el sanatı ile ortaya çıkan ürünler ve bu ürünlerin katkılarının neler olduğu araştırmada veri olarak toplanmıştır. Araştırma sonucu elde edilen bulgular, bez dokuma sanatının yaşatılmaya çalışıldığı, bu el sanatını öğrenmek için insanların halen ders alma konusunda istekli oldukları, bez dokuma sanatı sonrasında ortaya çıkan nitelikli ve çeşitli ürünlerin ortaya çıktığı görülmektedir.

Ayrıca el sanatları örneklerinde bugünün kültürel algısının zevkini yansıtan motiflerin değil, aynı zamanda bu kültürel birikimin yansımalarının en somut karşılığı olabilecek nitelikte, özellikle Polatlı ilçesinde bulunan Frigya Krallığına başkentlik yapan Gordion antik şehrine ait simgelerden esinlenen motiflerin de bulunduğu görülmektedir.

Çalışma sonucunda; bez dokuma sanatına çeşitli destekler verilerek bu miras ögesine önem verildiğini, gelecek kuşaklara aktarılmasına gayet gösterildiğini, bu sanat sayesinde meydana gelen el sanatları ile ilçenin tanıtım ve ekonomik olarak kalkınması adına da etkililiğinin olduğunu, bu ve benzeri sanatların daha da çok desteklenmesi gerektiğini söylemek mümkündür.

Anahtar Kelime: Somut Olmayan Kültür Miras, Geleneksel El Sanatları, Bez Dokuma

ABSTRACT

The urge to survive and exist has always pushed human beings to live as a community, unlike other beings. This necessity has caused each society to build its own identity over time, and the reflex of transferring this to the next generations has provided the basis for the existence of culture and, in connection with this, cultural heritage. In this respect, intangible cultural heritage, which has a very important place under the main heading of culture, is one of the most important elements of the genetics of existence of societies. The mission of master trainers, who carry an identity more than just a teacher, is in a much more privileged position in the transfer of this heritage, which we can embody with the tradition of handicrafts, to the next generations. It is of great cultural importance to make a biographical analysis of the people who perform these arts in order to research and keep alive the handicrafts that are about to be forgotten. In this context, the subject of the study is the art of cloth weaving, which is one of the forgotten handicrafts, and the biographical research of Emine ÖZKAN, who has been teaching this art to her trainees for about 30 years. In the research, a literature review was made within the framework of Intangible Cultural Heritage at first. Later, in line with this information, Emine ÖZKAN, who has been working as a master trainer for years at the weaving looms established in Ankara Polatlı Public Education Center, how she met the cloth weaving handicraft, It is aimed to conduct research on how this art is made and what are the examples of traditional handicrafts reflected today. The products that emerged with this handicraft, which has survived from the past to the present, and the contributions of these products were collected as data in the research. The findings obtained as a result of the research show that the art of cloth weaving is tried to be kept alive, people are still willing to take lessons to learn this handicraft, and after the art of cloth weaving, qualified and various products have emerged. Also, in handicraft examples, it can be the most concrete equivalent of not only the motifs that reflect the taste of today's cultural perception, but also the reflection of this cultural accumulation, It is seen that there are also motifs inspired by the symbols of the ancient city of Gordion, which was the capital of the Phrygian Kingdom, especially in the district of Polatlı. It is possible to say that the art of cloth weaving is given importance and that there are efforts to transfer this heritage to future generations by enabling its sustainability through various collaborations, that the traditional handicrafts that have been uncovered also have a share in the economic development and promotion of the district, and that this and similar arts should be further supported. It is possible to say that the traditional handicrafts unearthed have a share in the economic development and promotion of the district, and that this and similar arts should be supported even more. It is possible to say that the traditional handicrafts unearthed have a share in the economic development and promotion of the district, and that this and similar arts should be supported even more.

Keywords: Intangible Cultural Heritage, Handicrafts, Cloth Weaving

Giriş:

Hızla gelişen ve değişen dünyada bu değişimden kültürel öğeler de payına düşeni almaktadır. Özellikle son yüzyılda baş döndürücü hızdaki küreselleşme sonucunda birçok kültürel öge iç içe geçmekle birlikte bazı kültürel niteliklerinde yok olmayla karşı karşıya kaldığı, somut olmayan kültürel mirası oluşturan adet ve geleneklerin geri planda kaldığı gözlemlenmektedir (Özbek ve Çevik, 2018: 589). Bu geri planda kalma ve günümüzde bunları var etme arasında bulunan noktada çoğu zaman usta-çırak ilişki ile nesilden nesile aktarılan geleneksel el sanatları da etkilenecek şekilde payına düşeni almıştır.

Bu anlamda değerlendirildiğinde Teke'ye göre (2013: 33-34), somut olmayan kültürel mirasın sektöre uğrayışının iki önemli sebebi vardır: Birincisi aktarıcılar, ikincisi aktarılanlar.

Aktarılanların ilgisizliği bu anlamda şikâyet edilen konularındandır. Ustadan çırağa doğru giden ilişki dahilinde aktarılan el sanatlarına gençlerin ilgisiz, çırak olma isteğinin olmaması ve "kime öğretelim" şeklindeki ifadeler ile örneklendirilebilir. Bunun önüne geçmek ve geleneksel el sanatlarını yaşatmak için günümüzde yaşayan usta öğreticileri bulmak, onları tanıtarak yaşayan bu insan hazinelerine sahip çıkmak gerekmektedir. Bu sayede yapılan çalışmalar ile bu sanatları icra edecek öğrenci ya da kursiyer sayılarını artırabilmemiz mümkün olabilir. Sonuçta somut olmayan kültürel mirasın ne olduğunu bilen ve bu anlamda kültürel öğelerine sahip çıkan nesiller yetiştirmek, kültürel birikimine sahip çıkıp bunu kendinden sonraki kuşaklara aktarma bilincine sahip bir geleceğin en büyük teminatı olacaktır.

1. Somut Olmayan Kültürel Miras:

Günümüzde sadece Türkiye için değil neredeyse bütün dünyadaki ülkeler için en önemli sorunların başında kayıp olan kültürel değerler gelmektedir. Çoğu zaman istemsiz bir şekilde zamana yenilen geleneksel birçok kültürel miras ögesi, artık korunması ve sahip çıkılması zorunlu bir hal almıştır. Ortaya çıkan bu ihtiyaç ve sorunun çözümü uluslararası bir boyuta çıkmaktadır. Şüphesiz bu kültürel mirasın korunması yönünde en önemli çalışmaları yapmış ve halende yapmakta olan en büyük kurum Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu (UNESCO) olduğu söylenebilir. UNESCO tarafından özellikle somut olmayan kültürel mirasa verilen en büyük önemli adımın 2003 yılında gerçekleştiği söylenebilir. Çünkü 2003 yılında UNESCO'nun 32. Genel konferansında, "Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi" imzalanmıştır (Kolaç, 2009; 21).

Somit Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi'nin amacını; ilgili toplulukların, grupların ve bireylerin somut olmayan kültürel mirasına saygı göstererek yerel, ulusal ve uluslararası anlamda duyarlılığı arttırmak ve karşılıklı değerlerin kıymetini bilerek uluslararası işbirliği ve yardımlaşma sağlayarak somut olmayan kültürel mirası korumak diyebiliriz (Tükrer & Çelik, 2012; 8).

Somit Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi'nin işlevi ise; bir toplumun özellikle kendi kültürel kimliğinin bir parçası olarak gördüğü ve kuşaktan kuşağa aktarmak suretiyle günümüze kadar getirdiği somut olmayan kültürel miraslarını korumasına ve gelecek kuşaklara aktarmasına katkı sağlayacak yol, yöntem ve imkânları tanımlamaktadır (Oğuz, 2009; 8).

Somit Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi'nin Türkiye açısından değerlendirdiğimizde sözleşme, TBMM'nin 19.01.2006 tarihli oturumunda oy birliği ile kabul edilmiş, "Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesinin Onaylanmasının Uygun Bulduğuna Dair Kanun" 21 Ocak 2006 tarih ve 26056 Sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiş ve Türkiye'nin taraf olma süreci 27 Mart 2006 tarihinde tamamlanmıştır (www.unesco.org.tr, 2022).

2. Türkiye'de Geleneksel El Sanatları ve Bez Dokuma Sanatının Yeri

Bir sanatını geleneksel olarak nitelendirilmesinde ilk akla gelen düşünce; halka mal olmuş, sanatçısı çoğu zaman belli olmayan, anonim olarak ifade edilen, kuşaktan kuşağa aktarılması gelebilir. Çünkü geleneksel olan çoğu şey aslında toplum içinde varlığını doğaçlama devam ettiren somut olmayan temalar dahilinde ilerleyen bir süreçtir.

Geleneksel el sanatları da bu doğrultuda toplumda yer edinmiş, yüzyıllar içerisinde birçoğu usta - çırak ilişki formatında günümüze kadar gelmeyi başarmış sanatlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Geleneksel el sanatlarının halka mal olmasının özünde, ürünlerin taşıdığı kültürel doku, hatıra, değer ve bir insan ömrüne sığmayacak kadar uzun ve köklü bir geçmişe sahip olması yatmaktadır. El sanatlarının özellikle insanlık tarihinin sanayileşmediği ve fabrikalaşmadığı dönemlerde yaygın olarak kullanılan el emeği göz nuru eserlerdir. El sanatlarının kuşaktan kuşağa aktarılması ile kazandığı geleneksel durum, günümüzde birçok anlamda varlığını sürdürme konusunda sıkıntı yaşamaktadır. Bu anlamda düşünüldüğünde geleneksel el sanatlarının varlığının korunması daha elzem bir nitelik taşımaktadır. İnsan eli ile yapılarak emek verilen el sanatlarının modern sanayi toplumlarındaki varlığını yaşatmaya çalışmak, insanın kültürel varlığını da ayakta tutmak adına verilen en önemli mücadelelerin başında gelmektedir.

Geçmiş yüzyıllar öncesine dayanan ve dünyanın birçok coğrafyasında yaşaması sonucunda kültür mozaığı haline gelmiş olan Türk kültür tarihi açısından değerlendirildiğinde geleneksel el sanatları Türk toplumunun en önemli kültürel miras taşıyıcısı olarak değerlendirilebilir. Özellikle Türk topluluğunun halı, kilim, bez dokuma gibi birçok alanda ortaya koyduğu geleneksel el sanatları, günümüzde hala birçok araştırmaya konu olmaktadır. Geleneksel el sanatları ile ortaya çıkan halı, dokuma gibi ürünler; milletin kültürel bağları, sosyal hayatı, zevk ve yaşam tarzlarının neler olduğunu yansıtan kültürel değerlerin en büyük temsilcileridir. Yoğun emek isteyen, yapımı uzun süren bu değerler, kendi doğası gereği getirdiği zorluklar nedeniyle unutulmaya yüz tutmuş ya da zamana karşı eski popüler gücünü kaybederek işlevsel olarak değişime uğramıştır. Büyükten küçüğe veya ustadan çırağa geçerek devamlılığı sağlanan geleneksel el sanatları mesleğini icra ettirecek çırak yetişmemesi de bu alanda yaşanan olumsuzluklardan biridir (Kocakaya, 2022).

Bu nedenle UNESCO somut olmayan kültürel miras konusunda geleneksel el sanatlarına ayrı bir önem vermektedir. Özellikle unutulmaya yüz tutmuş gelenek el sanatlarının varlığını devam ettirmek için benzeri alanlarda yapılan çalışmalara daha çok destek olarak her geçen gün somut olmayan kültürel miras listesini güncellemektedir. Ayrıca UNESCO geleneksel el sanatlarına ayrı bir kategoride ele alarak bu sanatları ve onları korumayı ve devamlılığını sağlamaya çalışmaktadır. UNESCO bünyesine koruma listesinde yer alan bu sanatları yapan ustaları korumak ve sanatının devamını sağlamak için “Yaşayan İnsan Hazine” adıyla bir program bile eklenmiştir. Dursun ve Karahan (2019)’na göre; somut olmayan kültürel mirasın belirli unsurlarının icra edilmesi ve yeniden yaratılması için gerekli olan bilgi ve becerilere sahip olan kişiler “Yaşayan İnsan Hazine” ifade etmektedir.

Şimşek (2015)’e göre meslek ve sanat ustalarının yaşayan insan hazineleri kapsamında olabilmesi için 10 yıldır ustalığı icra ediyor olması, usta-çırak ile sanatı öğrenmesi, bilgi ve yeteneğini uygulamadaki üstünlüğü, alanında nadir bulunan bilgiye sahip olması, bu sanata kendini adanması, sanatını çırağa ileterek bir çırak yetiştirmiş olması gibi belli kriterlere sahip olması gerekmektedir. Bu çerçevede bakıldığında, yaşayan insan hazinelerinin ve geleneksel el sanatlarının en gözde alanlardan birisi de bez dokuma sanatıdır denilebilir. Özellikle bahsedilen kriterlerin tamamının eksiksiz olarak yer aldığı bez dokuma sanatı Acil Korunmaya Muhtaç Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi’nin en önemli unsurlardır.

UNESCO (2022) verilerine göre 2020 yılında UNESCO tarafından Acil Korunmaya Muhtaç Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi’ne alınan Mısır ülkesinin “Yukarı Mısır’da El Yapımı Dokuma (Sa’eed)” zanaat geleneği bu araştırma konusunun en önemli dayanağı olmaktadır. Bu sanat ise UNESCO tarafından şu şekilde tarif edilmektedir. Yüzyıllar boyunca erkekler ve kadınlar, hem bir aile mirası hem de bir meslek olarak işlemeli tekstiller yaratmak için miras kalan bilgilerini ve sanatsal yeteneklerini kullandığı Yukarı Mısır’da (Sa’eed) el yapımı dokuma; sabırla yapılması için zaman, çaba ve pratik gerektiren karmaşık bir sürece sahip, istenilen ürünü elde etmek için dokuma tezgahı hazırlama, iplik geçirme ve dokumada birçok adım ve teknik yer alan işçiliği hassas ve girift bir el sanatı işidir(UNESCO, 2022).

Acil Korunmaya Muhtaç Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi'ne alınan Mısır ülkesinin “Yukarı Mısır'da El Yapımı Dokuma (Sa'eed)” zanaat geleneği nasıl yapıldığına dair bazı örnekler Resim (1) ve (2)'de sunulmuştur.

Resim 1. Yukarı Mısır'da El Yapımı Dokuma (Sa'eed). (www.unesco.org, 2022)

Resim 2. Yukarı Mısır'da El Yapımı Dokuma (Sa'eed) Tezgâhı. (www.unesco.org, 2022)

Türkiye'de de Yukarı Mısır'da El Yapımı Dokuma (Sa'eed) örneğinde olduğu gibi birçok el yapımı dokuma sanatı bulunmaktadır. Bu sanatın bir örneği olan bez dokuma sanatını yaklaşık 30 yıldır icra edip öğretmeye çalışan Emine ÖZKAN ile birlikte bu sanat hakkında bilgilere yer verilmiştir.

3. Bez Dokuma Sanatı

Dokuma sanatının başlangıç tarihini gösteren belge bulunmamaktadır(Karatay, 2021). İnsanoğlu yaratıldığı ilk andan günümüze kadar hem doğanın sert yüzünden korumak için hem de örtünme ihtiyacından dolayı ortaya giysi kültürü çıkmıştır. İnsanlık tarihi ile yaşıt olan bu giysi kültürü zaman içinde çeşitlenmiş, kültürel anlamda şekillenmiş ve toplum içerisinde statüyü belirleyecek duruma kadar bile gelmiştir. Her topluluk her millet her birey giysi kültürünü etkili bir şekilde kullanmış, bunu geleneklerine ve yaşayışlarına yansıtmıştır. Bölgesel olarak varlığını devam ettiren giysi kültürü gelişen teknoloji ve hayat tarzları sonucu sürekli değişime uğramıştır. Bu değişim ile varlığını devam ettiren birçok toplum, geleneksel tavrın dışına çıkmaya ve standart bir şekle bürünmeye başlamıştır. Ancak toplumlar ve bireyler kültürel yönlerini unutmamak ve tanımak için giysi kültüründe aramaya devam etmiştir.

Özellikle Türkiye'nin çok zengin bir kültür arşivi olması, kültürel değerlerin zenginliğinin inanç, töre, coğrafya, yaşam biçimi ve benzeri etkileşimlerine göre biçimlendirerek ortaya çıkardığı giysi kültürde kullandığı en önemli materyal bez dokuma örnekleridir.

Aslında bez dokumanın birçok kullanım alanı mevcuttur. Anadolu kadını el dokumacılığını örtünme, evini ve kendisini şahsi olarak süsleme, çeyiz ve bunun gibi amaçlarla yapıldığı gibi, yalıtım amaçlı yer yargılarında, tarımsal malzemelerin taşınmasında ve saklanmasında, yük hayvanlarının süslenmesinde ve daha birçok alanda el dokumaları kullanılmıştır (Başaran, 2014: 152). Dokuma sanatı iklim ve diğer çeşitli etkenlerden ortaya çıkan temel ihtiyaçlar doğrultusunda ortaya çıkan, zaman içerisinde gelişim göstererek devam eden bir sanat koludur (Karatay, 2019).

Günümüzde Türkiye'de bez dokuma sanatını icra eden ve bu unutulmaya yüz tutmuş geleneksel el sanatının varlığını devam ettirmek için eğitimler veren hala birçok usta öğretici bulunmaktadır. Emine ÖZKAN bu anlamda yıllardır mücadele eden ustalardan sadece biri sayılır.

3.1. Bez Dokuma Yapımında Kullanılan Malzemeler:

Bez dokuma yapımı için kullanılan ana malzemeler tezgâh, ip sarma makine ve çözücü aparatıdır. Bunun dışında kalan malzemeler ise yardımcı malzemelerdir. Polatlı Halk Eğitimi Merkezi'nde bez dokuma yapımı için kullanılan malzemeler ait görseller Resim (3), (4), (5), (6), (7), (8) ve (9)'da sunulmuştur.

Resim 3. Tezgah (Özkan, 2022)

Resim 4. Mekik (Özkan, 2022)

Resim 5. Masura (Özkan, 2022)

Resim 6. Atkı İpi Sarma Makinesi (Özkan, 2022)

Resim 7. Çözü İpi Sarma Makinesi (Özkan, 2022)

Resim 8. Duvar Çözü Aparat (Özkan, 2022)

Resim 9. Pamuklu Atkı İpi (Özkan, 2022)

3.2. Bez Dokuma Yapımı Aşamaları:

Anadolu'nun her yöresinde dokuma kültürüne rastlanmaktadır. Ankara Polatlı ilçesi dokuma kültürü açısından zengin bir kültüre sahiptir. Bu sebepten dolayı Polatlı ilçesinde de birçok dokuma örnekleri bulunmaktadır. Bu dokuma örneklerinin büyük bir kısmı da yöresel bezler ile yapılan giysi, örtü, ev süsleme eşyası vb. amaçlarla üretilen mekikli dokumalardır. Her bir dokuma örneği malzemesi, üretim ve kullanım şekli, desen ve kompozisyonu ile kendine özgün bir yapı özellikleri taşımaktadır. Bu dokumaların yapılması için kullanılan bezlerin üretiminde yararlanılan tezgâhlar 2 gücülü yapıya sahip olmasından dolayı 1/1 bezayağı dokuma tekniği uygulanmaktadır (Başaran, 2018).

Emine ÖZKAN'a göre, bez dokuma işlemleri öncelikle uygun ip seçimi ile başlamaktadır. Tamamen pamuklu olan ip kullanımı bu aşamada önemli yer edinir. İpe direnç kazanması, dokunurken pamuklanmaması ve parlak bir görünüm kazanması için haşıl yapılır. Haşılın yapılışı ise şu şekildedir. Ortalama 10 litre suyu geniş bir kazanda kaynattıktan sonra yarım kilo kadar nişastaya üç bardak soğuk su eklenir. Kazanda kaynayan suya azar azar bulamaç ilave edilir. Bulamaç kaynayıp köpürünce leğen içerisinde hazır bekleyen çile iplerinin üzerine dökülerek işlem tamamlanır. İpler haşılı suyun içinde su soğuyana kadar bekletilir. Soğuyan haşıldaki ipler elde sıkılarak kuruması için serilir. Kuruyan ipler bobin sarma makinesinde sarılır. 90 adet ip duvarda çözgü yapmak için hazırlanır. Bu sırada çözgünün eni boyu fire payı hesaplanır ve çözgü levendine turlar halinde sarılır. 16-17 tur sarılan çözgü tarağın sıklığına göre 82-85 cm en verir. Sarılan çözgü levendi tezgâha monte edilir. Çözgü ağızlık kısmı işaret parmağı ve başparmakla çapraz yapılarak tek tek koparıp tezgahın içinde oturan kişiye verilip gücü tellerinden gelen iplere düğüm yapılarak bağlanır. Bağlanan düğümler tellerden ve taraktan geçirilip gerginleştirildikten sonra kumaş çarlığına bağlanır ve çözgü gerginleştirilir. Mekikçe atkı ipi sarılır ve mekiğin yönündeki pedala sırayla basılır. Ağızlık açılıp tarak ileriye doğru itilir. Kamçılı tezgâhın kamçısı çekilir. Mekik geçtikten sonra tarak vurulur ve dokuma işlemi gerçekleşerek kumaş oluşmaya başlar. Bu şekilde geleneksel yöntemlerle evlerde veya atölye ortamlarında bez dokuma yapılır. Tezgâhlarda dokuma yapan herkes kendi yöresine kendi iç dünyasına kendi kültürüne göre bu sanatı icra etmeye çalışır. Ortaya çıkan ürün kursiyerin kendine has bir eser olup el dokuması olduğu için aynı ürünü ikinci kez dokumak pek de mümkün değildir. Bu özelliğinden dolayı bu el sanatını yapmak ve yaşatmak kültürel miras açısından büyük önem taşımaktadır (Özkan Emine, Sözlü Görüşme, 10.06.2022, Polatlı).

4. Bez Dokuma Usta Öğreticisi Emine ÖZKAN Hayatı

4.1. Emine ÖZKAN Hayatı

1975 yılında Konya ili Yunak ilçesi Saray köyünde dünyaya gelen Emine ÖZKAN ilkokulu burada okumuştur. Daha sonra Konya'nın Akşehir ilçesinde yaşadıkları yıllarda köye atanan cami imamından Hereke tipi ipek halı dokuma sanatını öğrenmesi onu çocuk yaşlarda iken dokuma sanatına doğru yönelmesine sebep olmuştur.

Yaklaşık 6 yıl kadar Hereke tipi ipek halı dokumasına yaparak dokuma alanından kendini geliştirmiştir. 1987 yılında erkek kardeşinin ağır bir trafik kazası geçirmesi sonucunda kardeşinin tedavisi nedeniyle ailesi ile birlikte Ankara taşınmışlardır. Ankara Polatlı ilçesinde köyde 6 sene yaşadığı dönem içerisinde 2 yıl makine nakış kursu, 3 yıl ise trikotaj kursuna katılan Emine ÖZKAN daha sonra 1992 yılında Polatlı ilçe merkeze gelmiştir (Özkan Emine, Sözlü Görüşme, 10.06.2022, Polatlı).

4.2. Bez Dokuma Sanatı ile Tanışması:

Emine ÖZKAN'ın unutulmaya yüz tutmuş el sanatı bez dokuma ile tanışma hikâyesi ise 1999 yılında trikotaj kursu aldığı sıralarda arkadaşının çağrısıyla Polatlı Kaymakamlığı Sosyal Dayanışma Vakfı tarafından kadın istihdamı kapsamında açılan bez dokuma atölyesinde dokuma işçisi olarak seçilmesi ile başlamıştır. 1999 ile 2004 yılları arasında bez dokuma işçisi olarak çalışmış, hem bez dokuma alanında kendini geliştirmiş hem de bu meslek sayesinde ortaya çıkardığı ürünlerin satışından kazandığı maddi imkânlar ile geçmişi sağlamıştır. Daha sonra orta ve lise eğitimi açık öğretim ile tamamlamış, liseden mezun olunca 2004 yılında Polatlı Halk Eğitimi Merkezi'nin açtığı sınavı kazanarak bez dokuma el sanatları alanında usta öğretici olmuştur. O günden bu zamana kadar halen usta öğretici olarak bu sanatının unutulmaması adına eğitimler vermeye devam etmektedir. Bu sanatı yapmaya devam ederken aynı zamandan Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler ön lisans daha sonra da Anadolu Üniversitesi İktisat Fakültesi lisans eğitimi tamamlayan Emine ÖZKAN şimdi de Çankırı Karatekin Üniversitesi Pedagojik Formasyon Eğitimi alarak bu sanatı eğitimini vermek adına kendini halen geliştirmeye devam etmektedir (Özkan Emine, Sözlü Görüşme, 10.06.2022, Polatlı).

4.3. Hocaları ve Öğrencileri

Dokuma sanatına başladığı ilk yıllarda her ne kadar dokuma atölyesindeki hocalardan ders almış ise de bunu yeterli görmeyen Emine ÖZKAN özellikle dokuma işçisi olan Gülay hanımın da yardımları ile dokuma sanatını ve özellikle bez dokuma sanatı ile daha çok ilgilenmiştir. Polatlı Halk Eğitimi Merkezi bünyesinde bulunan dokuma atölyesinde 6 adet dokuma tezgâhında halen bez dokuma sanatını kursiyerlere anlatarak öğretmeye ve bu sanatı yaşatmaya devam etmektedir. Bu el sanatını öğrenmek için her eğitim döneminde ortalama 12 ile 15 kursiyerin kayıt yaptırıldığını beliren Emine ÖZKAN; bu sanatı öğrenmek için kursiyerlerin çoğu zaman dokuma tezgâhlarını sıra ile dönüşümlü olarak kullandığını ve yeni neslin gerekli tanıtım yapılması halinde bu sanata karşı ilgisinin devam ettiğini söylemektedir(Özkan Emine, Sözlü Görüşme, 10.06.2022, Polatlı).

4.4. Bez Dokuma Sanatı Yapım Aşamaları:

Polatlı Halk Eğitimi Merkezi'nde El Sanatları Teknolojisi Alanı, El Dokumacılığı Mekikli Dokumalar Dersi, Bez Ayağı Dokuma Modülü usta öğretici olarak eğitim veren Emine ÖZKAN bu dersin aşamalarını şu şekilde anlatmaktadır. Bez dokuma kursu için kursiyerlerden her hangi bir mezuniyet şartı aranmamaktadır. 13 yaşından büyük kursiyerler bez dokuma temel kursuna katılabilmektedirler. Bu eğitimin genel amacı; katılım sağlayan kursiyerler alacakları eğitim ile uygun ortam ve araç-gereç hazırlandığı takdirde tekniğine uygun bez ayağı dokuyabilmesidir. Öğretilen tekniğe uygun dokumaya hazırlık yapabilmek, kumaş dokuyabilmek ve bu dokuması biten kumaşı tezgâhtan çıkarabilmek ise eğitimin özel amaçlarıdır. Eğitimde içerik hazırlanırken çözümlü hazırlanması, çözgünün taharlanması ve Bez Ayağı Örgülü Kumaş dokuma oluşturarak tezgâhtan çıkılması şeklinde yapılmaktadır. Bu dersin sonunda öğrencinin dokumayı yaparak dokumaya zarar vermeden tezgâhtan çıkarması gerekmektedir(Özkan Emine, Sözlü Görüşme, 10.06.2022, Polatlı).

4.5. Bez Dokuma Sanatı ile İlgili Çalışmaları ve Eserler

Emine ÖZKAN; bez dokuma sanatı ile ilgili çalışmalarının daha çok ev aksesuarı anlamında sehpa örtüsü, fiskos örtüsü, şeman tablosu, masa örtüsü veya masa üzerine konan uzun ve eni dar örtü anlamına gelen ranır ve perde, minder, kırlent, yatak örtüsü olarak yaptığını ayrıca giyim olarak da elbiselerin üzerinde bez dokuma sanatı adına farklı çalışmalar kullanıldığını söylemektedir. Bu çalışmalarda biriside Frigya Krallığına ait figürleri ile bez dokuma baskısıdır.

Frigya Krallığına Ait Figürleri ile Bez Dokuma Baskısı: M.Ö. 750 yılından sonra güçlü bir devlet kuran Frigya Krallığı başkent olarak kullandıkları Gordion ismiyle anılan yer Ankara Polatlı ilçesi yakınlarındadır. Bu yerlerde yıllar sonra yapılan araştırmalar ile ortaya çıkarılan Frig eserleri günümüzde Yassıhöyük köyünde Gordion müzesinde sergilenmektedir. Gordion antik kentin kalıntılarının figürlerinden esinlenerek ortaya çıkarılan resimler Kastamonu/Küre ilçesindeki ağaç oyması ustalarına gönderilerek bu figürlerin ıhlamur ağaçlarına oyularak ahşap baskısı yapılmıştır. Frig askeri, Frig bordur ve benzeri tasarlanan bu ahşap baskı kalıpları; çanta, heybe, fular, perde, minder, sehpa-masa örtüsü, elbise olarak tasarlanan bez dokuma tezgâhından yapılan dokuma örneklerinde desen süsü olarak kullanılmaktadır. Bu desenler ile ortaya çıkan ürünler sayesinde Polatlı ilçesinde geçmişte yaşamış medeniyetleri hem tanıtmak hem de geçmiş ile günümüz arasında kültürel bir bağ kurmak amaçlanmıştır. Dokuma tezgâhlarından ahşap baskı ile elde edilen bu ürünler unutulmaya yüz tutmuş el sanatlarının yaşatılması için önemli bir yer edinmektedir. Ayrıca bu ürünler çeşitli sergiler ile halen sunulmaya devam etmektedir. Sergiler sonrasında satışı yapılan bu ürünleri sayesinde kursiyerlerin ekonomisine küçükte olsa katkı sağlanmaktadır. (Özkan Emine, Sözlü Görüşme, 10.06.2022, Polatlı).

Bez dokuma sanatından kullanılmak üzere yaptırılan ahşap baskı kalıplarının örnekleri Resim (10) ve (11)' de gösterilmiştir.

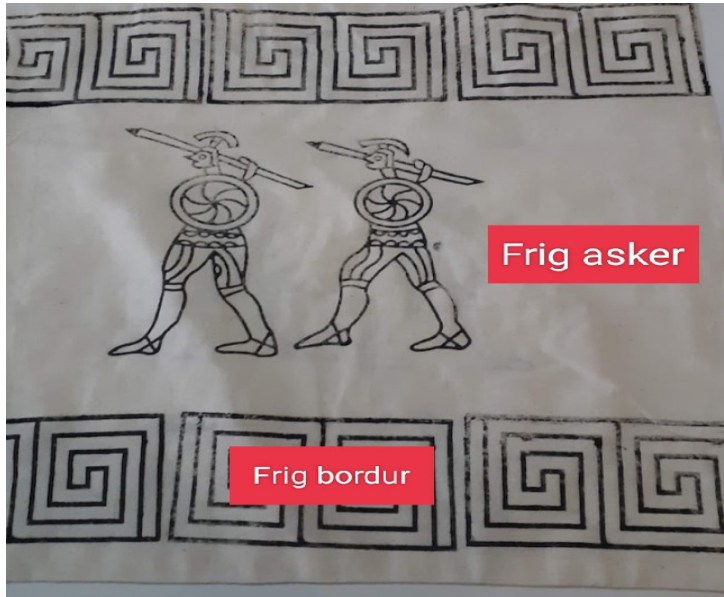

Resim 10. Frig Askeri Ahşap Baskı (Özkan, 2022)

Resim 11. Frig Bordur Ahşap Baskı (Özkan, 2022)

Ahşap baskı kalıplarının kullanıldığı bez dokuma çalışma örnekleri Fotoğraf (1), (2) ve (3)' de gösterilmiştir.

Fotoğraf 1. Frig Bordur ve Asker Ahşap Baskı Kalıp ile Yapılan Bez Dokuma Örneği (Ceylan, 2022)

Fotoğraf 2. Usta Öğretici Emine ÖZKAN ve Bez Dokuma Örneği (Ceylan, 2022)

Fotoğraf 3. Ahşap Baskı Kalıp ile Yapılan Elbise Örneği (Ceylan, 2022)

Kırım Tatar Motifi: Polatlı ilçesine gelerek yerleşen Kırım Tatarları tarafında yapılan Romanya’da yaklaşık 100 yıl önce yapıldığı iddia edilen el nakışlı çevre örtüsü Polatlı bez dokuma atölyesinde dokunan kumaşlarla aplike edilerek günümüz giysilerine uyarlanıp kullanıma sunulmuştur El nakışı çevre örtüsü üzerindeki simge Kırım Tatar bayrağının üzerinde bulunan simgeye benzerliği ile de dikkat çekmektedir(Özkan Emine, Sözlü Görüşme, 10.06.2022, Polatlı).

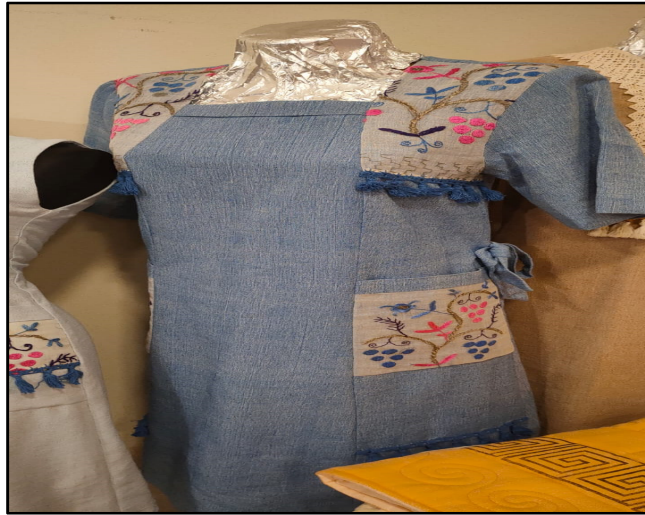

Resim 12. Kırım Tatar Bayrağı

Fotoğraf 4. Kırım Tatar Motifi Yansıma Örneği (Ceylan, 2022)

Yaklaşık 100 yıl önce Romanya Tatarları tarafından yapılan çehre örtüsünü bez dokuma kumaşla kullanarak yöresel günlük elbiselere uyarlaması yapılmış çalışma örneklerine ait elbiselere Fotoğraf (5) ve (6)'da sunulmuştur.

Fotoğraf 5. Kırım Tatar Motifi Yansıma Örneği ile Yapılan Bez Dokuma Elbise Örneği 1 (Ceylan, 2022)

Fotoğraf 6. Kırım Tatar Motifi Yansıma Örneği ile Yapılan Bez Dokuma Elbise Örneği 2 (Ceylan, 2022)

Bu çalışmalar haricinden dokuma tezgâhlarında ayrıca 30 yıl önce yapılan tığ oylarını bez dokuma kumaşla dokuyarak yöresel günlük elbiseler tasarlanmakta, 40 yıl önce yapılan kanaviçe işlemlerini runır olarak bez dokuma kumaşa applike ederek çalışmalar da yapılmaktadır (Özkan Emine, Sözlü Görüşme, 10.06.2022, Polatlı).

Resim 13. Kanaviçe ve Tığ Oya ile İşlemeli Bez Dokuma Örneği 1 (Özkan, 2022)

Resim 14. Kanaviçe ve Tığ Oya ile İşlemeli Bez Dokuma Örneği 2 (Özkan, 2022)

5. Değerlendirme ve Sonuç:

Dokuma sanatı hem dünyada birçok ülkede hem de Türkiye’de yüzyıllardır kültürel mirasın en önemli taşıyıcısı ve aktarıcısı olarak varlığını sürdürmüştür. Fakat fabrikalaşmanın meydana getirdiği sonuçlar nedeniyle el dokuma sanatını icra eden ustaları sayısı git gide azalmaktadır. Bunun sonucu olarak bu sanatı icra ederek usta öğretici olarak öğretmeye devam eden, nesilden nesile aktarılması için çaba gösteren yaşayan insan hazineleri bulmak ve onların varlıklarını ortaya çıkarmak çok büyük önem arz etmektedir. Emine ÖZKAN Ankara Polatlı ilçesinde yıllardır dokuma sanatı ile uğraşan bir birey olarak usta öğretici unvanı ile unutulmaya yüz tutmuş olan bez dokuma sanatını yaşatmaya devam etmektedir. Her ne kadar yoğun bir talep olmasa da günümüzde bu sanatla uğraşanların sayısının azalması da göz önüne alındığında Emine ÖZKAN gibi usta öğreticilerin önemi daha da artmaktadır. Gençlerin bu sanata ve hatta diğer bütün el sanatlarına ilgisinin artırılması için elimizden gelenin en iyisini yapmak somut olmayan kültürel mirasın var olması adına yapılacak en önemli adımlardadır.

Sonuç olarak dokuma sanatı ve bez dokuma sanatı kültür kimliğimizi yansıtan en önemli öğelerdir. Ankara Polatlı ilçesinde Halk Eğitimi Merkezi bünyesinde usta öğretici Emine ÖZKAN gibi eğitimciler sayesinde gençlerimizin bu ve benzeri sanatlara olan ilgileri daha artırılmaktadır. Ayrıca mevcut kurslar sonrasında ortaya çıkan ürünlerin sergilenmesi Polatlı ilçesinin turizm açısından gelişmesine, Polatlı tarihinin ve kültürel simgelerinin keşfedilmesine imkan sağlamaktadır. Bu sanat sayesinde ortaya çıkan eserlerin satılması sağlanarak gençlere maddi anlamda bir istihdam kapısı da açılmaktadır.

Bu bağlamda halen günümüzde git gide unutulmaya başlamış sanatlarından birisi olmaya başlayan bez dokuma sanatı adına gençlerin ilgisini çekmek ve bu sanatı yaşatmak için bu alandan halen varlığını devam ettiren usta kişiler tarafından daha fazla kurs düzenleyerek eğitimleri verilmesi, bu alandan yeni projeler ve etkinlikler düzenlenmesi ve ayrıca bu alanda yetkili uzmanlar ile seminer, sergi, konferans benzeri etkinlikler yapılması sağlanmalıdır. Bez dokuma sanatı kültür kimliğimizin en önemli parçası olarak varlığını devam ettirecektir. Bu ve benzeri sanatlarımızın yaşatılması için halen eğitim veren sanatçılar veya usta öğreticiler daha çok araştırılmalı, bu yaşayan insan hazineleri hakkında yapılan çalışmalar ile bu kişilerin tanıtılması adına çalışmalar daha da artırılmalıdır. Bu kapsamda araştırma yapan kişilere gerekli yardım ve desteğin verilmesi için imkânlar artırılması gerekmektedir.

KAYNAKLAR

1. Başaran, Fatma Nur (2014). “Bayburt Yöresinde Geleneksel “Ehram Dokumacılığı”- Üretim Teknikleri, Motif ve Kompozisyon Özellikleri”, Milli Folklor Dergisi, Cilt 13, Yıl 26, Sayı 104. s. 151-166. ISSN 1300-3984.
2. Başaran, F. N. (2018). Anadolu Geleneksel Bez Dokumacılığında Bazı Örnekler ve Günümüzdeki Durumu. *Arış Dergisi*, (13), 14-25.
3. Dursun, T. M. ve Karahan, S. (2019). UNESCO Yaşayan İnsan Hazinesine Öneri: Örücü ve Ağaç Oymacı Üzerine Bir Değerlendirme. *Journal of Travel and Tourism Research* .14, s: 56-71.
4. Oğuz, M. Ö. (2009). Somut olmayan kültürel miras ve kültürel ifade çeşitliliği. *Milli Folklor Dergisi*, 11(82), 6-12.
5. Teke, S. G. (2013). Geleneksel Tarzlar, Modern Modeller: Resmi, Resmi Olmayan Eğitim ve Somut Olmayan Kültürel Miras. *Milli Folklor*, 25(100), 31-39.
6. Özbek, Ö., & Çevik, S. (2018). Somut Olmayan Kültürel Mirasın Taşıyıcısı Olarak Geleneksel El Sanatları: Gönen. *Journal Of Tourism And Gastronomy Studies*, 6(4), 588-603.
7. Şimşek, E. (2015). Meddahlıkta, “Yaşayan İnsan Hazineleri Listesi ” ne Eklenmesi Gereken Bir İsim: Kadırlılı Yusuf Sıra. *Millî Folklor*, 106, s: 5-13.
8. Türker, A., & Çelik, İ. (2012). Somut olmayan kültürel miras unsurlarının turistik ürün olarak geliştirilmesine yönelik alternatif öneriler. *Yeni Fikir Dergisi*, 4(9), 86-98.

9. Karatay, S. K. (2019). Yörüklerde Çarpına Dokuması. *Iv. Uluslararası Rating Academy Kongresi "Köy Enstitüleri Ve Eğitimde Yeni Arayışlar": Bildiriler*, 1.

10. Karatay, SK (2021). Aksaray-Ortaköy ilçesi Hacı İbrahim Uşağı köyü Kırkitli örnek örneği. *Farkındalık Dergisi (JoA)* , 6 (4), 197-211.

11. Kocakaya. E. (2022). *Kültür Turizmi Kapsamında Geleneksel El Sanatlarının Turizme Olan Etkilerinin Karşılaştırılması: Safranbolu - Amasra Örneği*. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Karabük Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Karabük

12. Kolaç, E. (2009). Somut Olmayan Kültürel Mirası Koruma, Bilinç Ve Duyarlılık Oluşturmada Türkçe Eğitiminin Önemi, Milli Folklor,

13. UNESCO. (2022). UNESCO İnternet Sitesi, 05.06.2022 tarihinde <https://ich.unesco.org/en/USL/handmade-weaving-in-upper-egypt-sa-ead-01605>, sayfasından erişilmiştir.

14. UNESCO. (2022). UNESCO Türkiye Milli Komisyonu İnternet Sitesi, 05.06.2022 tarihinde <https://www.unesco.org.tr/Pages/126/123/UNESCO-%C4%B0nsanl%C4%B1%C4%9F%C4%B1n-Somut-Olmayan-K%C3%BClt%C3%BCrel-Miras%C4%B1-Temsil%C3%AE-Listesi> sayfasından erişilmiştir.

Sözlü Görüşmeler ve Görsel Kaynaklar

1. ÖZKAN, Emine, Sözlü Görüşme, 10.06.2022, Ankara Polatlı İlçesi

2. CEYLAN, Murat, Görsel Kaynaklar, 10.06.2022, Ankara Polatlı İlçesi